

БІЛОРУСЬКИЙ ЕТНОС У НАЦІОНАЛЬНІЙ ПАЛІТРИ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

Південь України – багатонаціональна складова нашої держави. Кожна національна меншина зробила свій внесок в економічний розвиток регіону, створила неповторний південний колорит культури. Білоруська національна меншина є найменш дослідженою. В умовах проживання серед українського населення відсутність мовного бар'єру стала причиною динамічної адаптації білоруської діаспори. Але усвідомлення білоруським етнікосом своєї етнічної історії, умов та часу переселення свідчить, що повної асиміляції не відбулося, це вселяє надію на можливість відродження традиційної культури.

Ключові слова: Південь України, національна меншина, економічний розвиток регіону, адаптація, білоруська діаспора, асиміляція, традиційна культура.

Юг Украины – многонациональная составляющая нашего государства. Каждое национальное меньшинство сделало свой вклад в развитие региона, создало неповторимый южный колорит культуры. Белорусское национальное меньшинство является наименее исследованным. В условиях проживания среди украинского населения, отсутствие языкового барьера стало причиной динамической адаптации белорусской диаспори. Но осознание белорусским этнікосом своей этнической истории, условий и времени переселения свидетельствует о том, что полной ассимиляции не произошло, это вселяет надежду на возможность возрождения традиционной культуры.

Ключевые слова: Юг Украины, национальное меньшинство, экономическое развитие региона, адаптация, белорусская диаспора, ассимиляция, традиционная культура.

The representatives of many nationalities reside on the South of Ukraine. The author of the article considers the representatives of every nationality have made their contribution into the economic development of the region and produced the unique color of the South Ukrainian culture. The Byelorussian national minority is one of the least investigated. It is aware of its ethnic history, of the conditions find of the period of migration. So, the complete assimilation was not taken place. Those facts give us the hope of possibility of regeneration of traditional Byelorussian culture.

Key words: the South of Ukraine, a national minority, economic development of region, adaptation, Byelorussian diaspora, the assimilation, traditional culture.

Етнічна структура сучасних країн складна. Якщо в давні часи переважали моноетнічні країни, тобто країни з більш чи менш однорідним складом населення, то нині ситуація значно ускладнилась.

Сьогодні лише 10 % країн світу можна назвати моноетнічними, решта – складні поліетнічні утворення. Держава – є тією зв'язуючою ланкою, яка єднає в одне ціле різні поліетнічні групи, що належать до цієї країни і є її громадянами [1].

Поселення білорусів на терені України з'явилася ще в ранньому Середньовіччі. Історичні джерела донесли до нас імена багатьох майстрів, вихідців з Полоцької, Турівської, Мозирської земель, які жили й працювали в Києві.

Значна частина білорусів оселилася на території України у XVI-XVII ст., зокрема у Києві, Черкасах, Каневі, Звенигородці, Луцьку.

У другій половині XVII – першій половині XVIII ст. переселення білорусів в Україну значно посилюється. Вихідці з Білорусі поселилися на спустошених війнами Подніпров'ї, Волині, Слобожанщині.

Наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. великих масштабів набула міграція поміщицьких селян із білоруських вотчин на вільні землі Причорномор'я.

Внаслідок цього утворилися білоруські села на Миколаївщині, у межиріччі Інгульця та Інгулу.

Білоруська діаспора у вітчизняній історіографії розглядається лише в контексті загального аналізу національних меншин. Окрему увагу культурним традиціям, фольклору білоруського населення Півдня України приділив О. Макаренко [2]. Проте проблема заселення білорусами Півдня України не отримала належного висвітлення в історичній літературі. Тому це питання ми спробуємо розглянути в нашій статті.

У 30-40-х роках XIX ст. на південь України було переселено декілька тисяч сімей дрібної білоруської шляхти, позбавленої дворянських звань після польського повстання 1830-1831 рр. [3].

Моноетнічні білоруські села, організовані в 1812 р., коли «їх землі і будинки були передані військовим поселенням». Були засновані села: Засілля (з 1922 року – Бармашове), Явкіне, Снігурівка, а також Старосілля Великоолександрівського району, Новоросійське Скадовського району на Херсонщині.

Протягом XIX ст. створювалися і деякі інші білоруські поселення: с. Кисилівка (1846 р.) Снігурівського району, с. Романівка (1841 р.) Березнегуватського району Миколаївської області, які заселилися вихідцями з Ковенської, Віленської, Вітебської та Могилевської губерній [4].

У 1863 р. Миколаївський статистичний комітет зробив спробу провести перепис населення міста Миколаєва. Була розроблена спеціальна інструкція для проведення перепису. Зібрані та оброблені відомості свідчать про загальну кількість населення міста, розподілений за прошарками, віросповіданням та писемністю. Національна ознака не враховувалась. У той самий час у місті проживало 22 587 чоловіків та 20 475 жінок [5].

Вперше національну ознаку, зокрема ознаку рідної мови, було враховано під час перепису 1875 року. 18 квітня 1875 року відбулося засідання Миколаївського статичного комітету, який очолив М.А. Аркас. Було прийнято рішення провести перепис населення м. Миколаєва, шести пригородів та п'яти хуторів, 27 квітня 1875 р.

Окрім основної мети – визначити загальну кількість населення міста та губернаторства – перепис дав багатий матеріал місцевій статистиці. Оброблений матеріал містить відомості про кількість і розподіл населення за віком, сімейним станом, віросповіданням, заняттям, а також про рідну мову респондента та писемність. Національна ознака знову не була окремим пунктом. Однак його можна простежити завдяки даним про рідну мову та віросповідання.

Загальна кількість мешканців Миколаївського військового губернаторства на 1875 р. складала приблизно 92 012 осіб. У Миколаївському військовому губернаторстві переважаючим стало населення, мовою якого є російська – 71 525 осіб, що склало 87 % від загальної кількості жителів. Кількість білорусів за такою ознакою склала 191 особу [6].

За кількістю жителів Миколаїв займав друге (після Одеси) місце в Херсонській губернії.

Матеріали офіційної статистики свідчать про багатонаціональний склад мешканців м. Миколаєва та підлеглих йому населених містечок. Представники кожної національності знайшли рідну оселю на Півдні України, зробили знаний внесок в розвиток та неповторний колорит культури південноукраїнських міст та містечок [7].

Протягом певного часу нових переписів у губернаторстві не було. Кількість населення встановлювалася шляхом додавання народжених і віднімання померлих від загального числа населення на 1875 рік. Дані, як і раніше, збирала міська поліція [8].

У царській Росії влада керувалась у своїй політиці основним принципом багатонаціональних імперій – становлення матеріальної та духовної переваги домінуючої нації. У Росії цією нацією була російська.

У 20-х рр. національне питання в Україні зайняло одне з перших місць. У 1924 р. вийшов циркуляр ВУЦВК та РНК України «Про роботу виконкомів відносно національних меншин», у якому відмічалось, ніби «Президія ВУЦВК вважає, що стосовно національностей питання на Україні не можна вважати тимчасовим, доки інші національності не будуть забезпечені рівністю їх мови і розвитку їх рідною мовою» [9].

При ВУЦВК України була створена комісія національних меншин (ЦКНМ), яка діяла до 1938 року.

У 1929 р. ЦКНМ проводила обстеження Миколаївської округи з питань національної роботи і зробила наступні висновки, зокрема стосовно «Білоруської меншини: білоруське населення округи не обслуговується на рідній мові у зв'язку з відсутністю національних спеціалістів та літератури».

У Миколаївському окрузі в той час проживало 107 475 осіб. Представників національних меншин 10,4 % [10].

Головною перешкодою в розвитку національних шкіл для білоруської меншини була відсутність підручників рідною мовою та викладачів. У 1938 році постановою ЦК ВКП(б) були закриті національні школи [11].

Протягом тривалого часу білоруський етнос поповнювався значно менше, ніж іноетнічні групи південного українського краю.

Якщо в 1859 р. білоруси склали 4 % від усього населення регіону, то в 1887 р. вже тільки 3,3 %, у той же час німців було 4,3 %. На другу половину XIX ст. частка білорусів склала 0,7 % від усього населення краю при 54,9 % українців і 22,1 % росіян [12].

У кінці XX ст. білоруське населення залишалося малочисельним. Так, за статистичними відомостями, у Миколаївській області білорусів налічується 14,5 тис. осіб. Близько цієї цифри їх кількість і в Херсонській та Одеській областях [13].

Неоднаковість локально-побутових умов проживання білоруських поселенців, тиск культури та

звичаїв з боку населення, що їх оточувало, обумовили специфіку етнічного діалогу, взаємодії та їх наслідки. Якщо відповідні компактні поселення білорусів у Херсонській області – села Новоросійське, Лазурне Скадовського району, с. Старосілля Великоолександрівського району до другої половини ХХ ст. в тій чи іншій мірі й зберегли рідну мову на побутовому рівні і значну частину своїх фольклорних традицій, хоча в більшості своїй зазнали акультурації з боку українців, то жителі сіл Засілля (Бармашове), Явкіне та Снігурівка, розташованих у межах 30-60 км від Миколаєва, при переписі населення, проведеного в 1926 р., вже називали себе росіянами.

У той час, втрапивши більшість ознак національно-художнього та побутового-обрядового змісту, жителі названих населених пунктів і в кінці ХХ ст. зберегли в пам'яті свою етнічну приналежність, засвідчуючи: «говорять, що ми білоруси». Конкретним доказом залишились окремі слова із колишнього діалекту «прийдець», «у тебе», які зустрічаються й у російськомовному побуті.

Збереження нащадками білорусів перших хвиль переселення (порубіжжя ХVІІІ-ХІХ ст.) мовно-діалектних особливостей при майже повній втраті інших складових традиційно-побутової культури свідчать про їх акультурацію автохтонним українським населенням, а в приміських умовах – українсько-російським побутово-культурним середовищем.

Зберігаючи етносвідомість на рівні прираховування себе до етноніму – «білоруси», поповнюючи кількісно своє етносередовище навіть за рахунок представників інших етногруп, наприклад, у разі шлюбного союзу. У той же час, непоміченими наприкінці ХХ ст. залишалися деякі спроби відродити свою побутову культуру, у тому числі й фольклорно-музичну національну спадщину. Підтвердженням цього є той факт, що навіть в кінці 90-х років у південноукраїнських областях створені білоруські національно-куль-

турні товариства, які об'єднують етнічні групи, що проживають у регіоні.

Усвідомлення білоруським етнікосом своєї етнічної історії, умов та часу переселення свідчить, що повної асиміляції не відбулося, що й залишає надію на можливість відродження традиційної культури [14].

Сучасний стан фольклорно-музичної традиції білорусів південноукраїнського краю виявляється більше на локальному, ніж на загальнодіаспорному рівні. Причиною цього виступають різні соціально-побутові чинники в їхній різній комбінаториці: 1) тривалість проживання в новому геосоціумі; 2) побутові умови проживання: монопоселення або ж сумісно з іншими етногрупами в межах одного поселення [15].

При довгих контактах етносів у межах однієї держави майже завжди виникає проблема міжнаціональних шлюбів. У народів з близьким, спорідненим етнічним походженням має місце інкорпорація іншого етносу, яка можлива між слов'янськими народами [16].

Відсутність краєзнавчих джерел, які свідчили б про особливості побуту, звичаїв, сімейних, календарно-обрядових та інших, у тому числі й фольклорних традицій білоруської діаспори, доводить необхідність ретроспективного звернення до питань функціонування відповідної сфери народної культури в колишніх місцях побутування, перш за все в Могилівщині.

За результатом Всеукраїнського перепису населення 2001 року головною особливістю Миколаївщини і досі лишається багатонаціональність. В області живуть представники 133 національностей. Кількість національностей, що проживає в області, зросла (у 1989 році в області було біля 100 національностей). Білоруська меншина становить 8 тис. 400 осіб [17].

Таким чином, білоруська національна меншина є важливою складовою частиною історії Півдня України і вимагає комплексного дослідження в контексті багатоетнічних проблем регіону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лозко Г. Етнологія України. – К., 2001. – С. 166.
2. Макаренко О.П. Нариси з історії етномузичної культури Півдня України. – Миколаїв., 2001. – С. 78; Макаренко О.П. Про народну культуру білоруської діаспори Причорномор'я: традиції і сьогодення // Актуальні проблеми історії та культури України. – Миколаїв – Одеса: Тетра, 2000. – С. 132-140.
3. Національний меншини України: історія та сучасність. – Київ, 2006. – С. 24.
4. Історія міст і сіл Української РСР. Миколаївська область. – К., 1971. – С. 203, 228, 255, 474; Історія міст і сіл Української РСР. Херсонська область – К., 1972. – С. 188, 234, 287, 570.
5. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО). – Ф. 239. – Оп. 1 – Спр. 4. – Арк. 3-4, 70.
6. Первая Всеобщая перепись населения Российской империи 1897 года, Херсонская губерния. – СПб., 1904. – Предисловие. Краткий обзор цифровых данных по Херсонской губернии. Распределение населения по родному языку. Распределение населения по вероисповеданию и родному языку. Распределение населения по родному языку, грамотности и возрастным группам.
7. Левченко Л. Миколаївщина багатонаціональна: з історії етнічних спільнот регіону. Статистический анализ национального состава населения Николаевского военного губернаторства (по материалам официальной статистики). – Миколаїв, 2005. – С. 36.

8. Левченко Л. Статистичний аналіз національного складу населення Миколаївського військового губернаторства в XIX ст. // Наукові праці. – Том. 17. – Вип. 4. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2002.
9. ДАМО. – Ф.Р. 161. – Оп. 1. – Спр. 1167. – Арк. 161.
10. Там само. – Арк. 90.
11. Гриневич О.В. Діяльність миколаївського окружного бюро національних меншин 1924-1938 рр. // Історія, етнографія, культура. Нові дослідження. – Миколаїв, 2004. – С. 171-175.
12. Бойко Я. Переселення селянства на південь України в період аполітизму (60-ті – 80-ті рр. XIX ст.) // IV Республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства. – К., 1989. – С. 593.
13. Национальный состав населения Николаевской области. Статистический отчет // Южная правда. – 1990. – 1 сентября.
14. Макаренко О.П. Нариси з історії етномузичної культури Півдня України. – С. 78.
15. Макаренко О.П. Про народну культуру білоруської діаспори Причорномор'я: традиції і сьогодення... – С. 136.
16. Лозко Г.С. Вказ праця. – С. 168.
17. Миколаївщина – батьківщина багатьох національностей // Краєзнавчий альманах. – 2004. – № 1 – С. 50.

Рецензенти: д.і.н., проф. Ю.В. Котляр;
к.і.н., доц. Н.В. Шевченко.

© Махова О.Ю., 2009

Стаття надійшла до редколегії 20.04.2009 р.